

International
JOURNAL OF SOCIAL, HUMANITIES
AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Open Access Refereed E-Journal & Refereed & Indexed
JOSHASjournal (ISSN:2630-6417)

Architecture, Culture, Economics and Administration, Educational Sciences, Engineering, Fine Arts, History, Language, Literature, Pedagogy, Psychology, Religion, Sociology, Tourism and Tourism Management & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:5, Issue:15

2019

pp.288-299

journalofsocial.com

ssssjournal@gmail.com

FUTBOL SEYİRCİLERİNİN SİBER ZORBALIK DAVRANIŞLARININ İNCELENMESİ (FUTBOL TARAFTARI ÖRNEĞİ)

EXAMINATION OF THE BULLYING BEHAVIORS OF FOOTBALL SPECTATORS (FOOTBALL FANS EXAMPLE)

Yasin KARACA

Milli Eğitim Bakanlığı Adıyaman/Türkiye

Article Arrival Date : 05.05.2019

Article Published Date : 23.06.2019

Article Type : Research Article

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.31589/JOSHAS.110>

Reference : Karaca, Y. (2019). "Futbol Seyircilerinin Siber Zorbalık Davranışlarının İncelenmesi (Futbol Taraftarı Örneği)", Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences, 5(15): 288-299

ÖZET

Bu araştırmada futbol seyircilerinin siber zorbalık davranışlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, 2018-2019 futbol sezonu Türkiye Futbol Federasyonu süper ligde yer alan Yeni Malatyaspor, Spor Toto 1. Ligde yer alan Elazığspor, 3. Ligde yer alan Adıyaman 1954 spor takımlarını destekleyen rastgele örneklem yöntemiyle seçilmiş 612 futbol seyircisi oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında, kişisel bilgi formu ve spor seyircilerine yönelik araştırmacı tarafından geliştirilen, Spor seyircilerinin siber zorbalık davranışları ölçeği kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, 13-17 yaş grubu seyircilerin zorbalık düzeylerinin diğer yaş grubundaki seyircilere göre yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Cinsiyet bakımından kadınların siber zorbalık puanlarının erkeklere göre daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Eğitim düşük olan seyircilerin yüksek olan seyircilere göre siber zorbalık düzeylerinin yüksek olduğu görülmüştür. Bir taraftar derneğine üye olan seyircilerin olmayanlara göre siber zorbalık düzeylerinin yüksek olduğu görülmüştür. Seyircilerin maçları izleme sıklığı ve sosyal medya hesabına sahip olma durumlarına göre siber zorbalık düzeyleri arasında anlamlı yönde farklılıklar olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Futbol Seyircisi, Zorbalık, Siber Zorbalık.

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the bullying behaviors of football audience in terms of various variables. The population of there search was composed of selected by random sampling method 612 Football audience who supported the teams Yeni Malatyaspor Turkish Super League, Elazığspor in Spor Toto 1. League and Adıyaman 1954 spor 3. League in 2018-2019 football season Necessary data for there search was gathered by using Demographic information form, Cyber bullying scale developed by the researcher. According to the results of this study, It was identified that the level of cyber bullying among the 13-17 age group was higher than the other age group. In terms of the sex of the audience, womens' cyber bullying scores were lower than males. It was observed that the levels of cyber bullying of the audiences with low levels of education were higher than those with high levels of education. Further more, it was observed that there were significant differences between the cyber bullying levels according to the audience's frequency and having social media account.

Key words: Football Audience, Bullying, Cyber Bullying.

1. GİRİŞ

Popüler bir spor dalı haline gelen futbol, toplum yaşamını birçok açıdan etkilemektedir (Reyhan, 2016). Geniş kitlelere hitap eden futbol, hemen hemen tüm ülkelerde çok fazla takip edilmekte,

sevilmekte ve farklı sosyo-kültürel yapıya sahip geniş bir izleyici kitlesi tarafından izlenmektedir (Albayrak,2016).

Futbolun izleyici kitleleri arasında yaygınlaşması ve diğer spor dallarından daha fazla taraftar toplaması, üzerinde durulması gereken bir konudur (Alemdar ve Erdoğan, 1994). Çünkü spor ortamında futbol seyircilerinin davranışları, her geçen gün daha çok tartışılan konular arasında yer almaya başlamıştır. Dolayısıyla futbol ortamları, takımlarını destekleyen seyirciler tarafından problemlili alanlara dönüşmüştür (Garzan, 2009). Seyircilerin farklı bir kimlik oluşturarak bu tür faaliyetlere katılmaları ve sportmenlik dışı davranışlar sergilemeleri, şiddet, saldırganlık ve zorbalık gibi sorunlara ortam hazırlayabilmektedir.

Teknolojinin gelişmesi toplumların büyük değişim ve dönüşüm geçirmesine neden olmuştur. Toplumların yaşadığı bu süreç, şiddet, savaş, terör, zorbalıkların yanında siber şiddet, siber savaş, siber terör ve siber zorbalık gibi kavramların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Özellikle son zamanlarda bilgi teknolojilerinin kullanma sıklığının artmasıyla daha çok genç bireyler arasında internet ortamında sergilenen bir çeşit saldırganlık türü olan siber zorbalık oldukça yaygınlaşarak dünyanın önemli sorunlarından biri haline gelmiştir (Tanrıku, 2015).

Herhangi bir coğrafi sınırlama olmaksızın, internet erişimi olan bilgisayar ağlarından oluşan elektronik ortam siber ortam olarak tanımlanmaktadır. Bu ortamda yapılan bu davranışları; siber zorbalık, çevrimiçi taciz (online harrasment), elektronik zorbalık (electronic bullying), çevrimiçi zorbalık (online bullying) gibi terimlerle nitelendirmek mümkündür (Tokunaga, 2010).

İnternetin insan hayatına girmesiyle daha da yaygınlaşan siber zorbalık, bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanılmasıyla, birey ya da grubun, özel ya da tüzel kişiliğine zarar verici hale gelmiştir. Bu bakış açısıyla siber zorbalığı zarar vermek maksadıyla, bir birey ya da grup tarafından, e-posta, cep telefonu, kısa mesaj servisleri, reklam içerikli iletiler, web siteleri vasıtasıyla; kasten, tekrarlayıcı bir şekilde yapılan davranışlar olarak tanımlamak mümkündür (Tanrıku ve ark., 2012). Diğer bir ifadeyle siber zorbalık; bir birey ya da grubun diğer kişi veya gruba zarar vermek amacıyla kasıtlı, tekrarlı ve düşmanca davranışların internet vasıtasıyla bilgi ve iletişim teknolojileri ve kullanarak gerçekleştirilmesidir (Blais, 2018).

Siber zorbalık biçimlerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

- ✓ *Hakaret Etme*: Çevrimiçi ortamda tartışma, tehdit ve saldırganlık içerikli ifadeler kullanma, kaba ve onur kırıcı sözler sarf etme,
- ✓ *Bıktırma*: Can sıkıcı, cinsel içerikli, iğrenç, aşağılayıcı mesajlar ve iletiler gönderme,
- ✓ *İftira*: Gerçekle ilgisi olmayan kişinin itibarını zedeleyen veya ilişkilerini bozmayı amaçlayan dedikodu yapma, söylenti yayma,
- ✓ *Taklit Etme*: Kişiyi utandırmak, itibarını zedelemek, küçük düşürmek, diğer insanlarla olan ilişkilerini bozmak için o kişinin bilgilerini kullanarak mesajlar gönderme, forumlarda ya da sosyal paylaşım sitelerinde yorumlar yapma,
- ✓ *İfşa Etme*: Bireyin kişisel bilgilerini ya da resim veya görüntülerini paylaşarak onu rezil etmek,
- ✓ *Hile Yapma*: Kişiyi kandırarak kişisel bilgilerini ele geçirme,
- ✓ *Dışlama*: Kişiyi bilerek çevrimiçi bir gruptan atma veya iletişim kurmasına Engel olma, dışlama,
- ✓ *Sanal Taciz*: Tekrarlı, taciz, tehdit içerikli veya korkutma amaçlı cep telefonu veya internet aracılığı ile yazılı veya sözlü mesaj, e-mail gönderme,
- ✓ *Sexting*: Kişilere çıplak resimler veya müstehçen görüntüler gönderme (Kınay, 2012).

Literatür taramasında futbol seyircilerinin siber zorbalık davranışlarıyla ilgili herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle futbol seyircilerinin siber zorbalık davranışlarının, psikolojik ve sosyal açıdan incelenmesi önemlidir. Futbol seyircileri ve siber zorbalık arasında bir ilişki olup olmadığını ortaya çıkarmak, var ise arka planda yatan temel faktörlerin neler olabileceğini ortaya koymak anlamlıdır. Dolayısıyla bu araştırma, anılan faktörlerden hangisi ya da hangilerinin siber zorbalık sürecinde daha etkili olduğu gibi sorulara yanıtlar arayarak spora ve bir spor dalı olan futbola yararlı katkılar sağlayacaktır.

2. METOD

Bu araştırmada nedensel karşılaştırma modeli kullanılmıştır. Nedensel karşılaştırma modeli bireyler ya da gruplar arasındaki farklılıkların nedenlerinin ve sonuçlarının anlaşılmasına olanak sağlayan bir araştırma modelidir (Fraenkel, 2012). Nedensel karşılaştırma araştırmaları var olan/doğal olarak ortaya çıkmış bir durum ya da olayın nedenlerini ve bu nedenlere etki eden değişkenleri ya da bir etkinin sonuçlarını belirlemeye yönelik araştırmalardır (Büyüköztrük, 2010).

2.1. Katılımcılar

Araştırmanın katılımcıları 2018-2019 futbol sezonu Türkiye Futbol Federasyonu 3. Ligde yer alan Adıyaman 1954 spor, Süper Ligde yer alan Yeni Malatyaspor, Spor Toto 1. Ligde yer alan Elazığspor ve Adanaspor takımlarını destekleyen 58 bayan ve 554 erkek olmak üzere toplam 612 futbol seyircisi oluşturmaktadır.

2.2. Veri Toplama Araçları ve Saha Uygulama Süreci

Araştırma kapsamında spor seyircileri için araştırmacı tarafından geliştirilen kişisel bilgi formu, araştırmacı tarafından geliştirilen spor seyircilerine yönelik siber zorbalık ölçekleri kullanılmıştır. Kullanılan ölçme araçlarının özellikleri, geçerlik ve güvenilirliklerine ilişkin bilgiler aşağıda detaylı olarak açıklanmıştır.

Araştırmanın bağımlı değişkenlerini toplam 7 maddelik “Spor Seyircilerinin Siber Zorbalık Davranışı Ölçeği” oluşturmaktadır. Ölçekler 5 li likert tipi olup 1 ve 5 arası puanlama yapılabilmektedir. Puanlama maddelerinin sıralanma biçimi “asla yapmam, nadiren yaparım, bazen yaparım, sık sık yaparım, her zaman yaparım” şeklindedir. Bağımsız değişkenleri ise “Kişisel Bilgi Formu”ndaki demografik veriler oluşturmaktadır.

Araştırmada veri toplamak amacıyla oluşturulan “Kişisel Bilgi Formu”, “Spor Seyircilerinin Siber Zorbalık Davranışları Ölçeği” içerikli anket formları 2018 – 2019 futbol sezonunda araştırma örneklemini oluşturan futbol seyircilerine şu şekilde uygulanmıştır: İlk olarak karşılaşma öncesi futbol maçlarının topluca izlenebildiği kahvehane ve kafe gibi yerlerde toplanan seyirciler ile maç öncesi ve sonrasında bir araya gelen taraftar gruplarına anket uygulamasının amacı anlatılmış sonrasında anket formları uygulanmıştır. İkinci olarak takımların stadyumları ve taraftar grubu dernekleri maç öncesinde belirlenen tarihlerde ziyaret edilerek, anket uygulamasının amacı anlatılmış ve belirlenen tarihlerdeki karşılaşmaları izlemeye gelen futbol seyircilerine anket formları uygulanmıştır. Bu kapsamda 11 Ağustos 2018 tarihinde Adanaspor-Elazığspor, 2 Eylül 2018 tarihinde Adıyaman 1954 spor-Esenler Erokspor, 22 Eylül 2018 tarihinde Yeni Malatyaspor-Ç.Rizespor takımlarının karşılaşmalarını izlemeye gelen futbol seyircilerine araştırmacı ve yardımcıları tarafından ölçeklerin amacı, içeriği ve nasıl doldurulması gerektiği hakkında detaylı bilgi verilmiştir. Gerekli bilgilerin verilmesinin ardından anket formlarının bir kısmı maç öncesinde, bir kısmı maç esnasında ve bir kısmı da maç sonrasında uygulanmıştır. Anket formları futbol seyircileri tarafından gönüllü olarak doldurulmuş olup, her seyirci için yaklaşık 5 dakika sürmüştür. Doldurulan anketler daha sonra araştırmacı ve yardımcıları tarafından toplanmış ve güvenlik toleranslarına uygun olan 612 anket formu geçerli sayılmıştır.

2.3. Verilerin İstatistiksel Analizi

Araştırmada toplanan verilerin analizinde SPSS 24 (Sosyal Bilimler İçin İstatistik Programı) Lisrel 9.0 ve JAMOVI istatistik paket programları kullanılmıştır.

Veri analizleri gerçekleştirilmeden önce toplanan verilerin istatistiksel testler açısından uygun olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, veriler öncelikle kayıp ve uç değerler açısından incelenmiştir. Daha sonra ise maddelerin çarpıklık ve basıklık değerleri hesaplanmıştır. Ayrıca, histogram ve P-P grafikleri aracılığıyla verilerin dağılımı görsel olarak incelenmeye çalışılmıştır. Yapılan analizler sonucunda veri seti için çarpıklık ve basıklık değerlerinin siber zorbalık için -0.96/+0.34 aralığında olduğu ve uç değerler içermediği belirlenmiştir. Bu bulgudan hareketle verilerin normal dağılım yakın dağılım gösterdiği belirlenmiştir (Çokluk ve ark., 2010). Ayrıca araştırmada kullanılan ölçekler için güvenilirlik katsayıları hesaplanmıştır. Bu araştırma kapsamında yapılan analizler sonucunda ise iç tutarlık güvenilirlik katsayıları siber zorbalık için 0.94 olarak hesaplanmıştır. Güvenirlik katsayısı 1'e yaklaştıkça güvenilirlik artmaktadır. 0.70 ile 1 arasındaki değerler ölçeğin iyi derecede güvenilir olduğunu ifade etmektedir (Kalaycı, 2006).

Araştırmanın 1. alt problemine yanıt bulmak amacıyla elde edilen veriler üzerinden betimsel istatistik hesaplamaları yapılmıştır. Ölçeklerden alınan en düşük ve en yüksek puanlar, aritmetik ortalama ve standart sapma puanları hesaplanmıştır.

Araştırmanın 2. alt problemine yanıt bulmak amacıyla Pearson Momentler Çarpımı analizi yoluyla korelasyon katsayısı hesaplanmıştır. Korelasyon katsayısı, iki değişken arasındaki ilişkinin miktarını bulup yorumlamak amacıyla kullanılır. Pearson korelasyon katsayısı;

- ✓ İki değişkenin de sürekli olmasını
- ✓ Değişkenlerin birlikte (ikili olarak) normal dağılım göstermesini gerektirmektedir.

Gereken şartlar sağlandıktan sonra korelasyon katsayısı hesaplanmıştır. Korelasyon katsayısının 1.00 olması, mükemmel pozitif bir ilişkiyi; -1.00 olması mükemmel negatif bir ilişkiyi; 0.00 olması, ilişkinin olmadığını gösterir. Korelasyon katsayısının büyüklük bakımından yorumlanmasında üzerinde tam olarak ortaklaşılan aralıklar bulunmamakla birlikte, korelasyonu yorumlamada şu sınırların sıklıkla kullanılabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Korelasyon katsayısının, mutlak değer olarak, 0.70-1.00 arasında olması yüksek; 0.70- 0.30 arasında olması, orta; 0.30 ve 0.00 arasında olması ise, düşük düzeyde bir ilişki olarak tanımlanabilir (Büyüköztrük, 2010).

Araştırmanın diğer alt problemlerine ilişkin verilerin analizi sürecinde ise iki kategorili grup karşılaştırmalarında t-testi, üç ve daha fazla kategorili grup karşılaştırmalarında ise tek yönlü ANOVA testi kullanılmıştır. t-testi yapılmadan önce verilerin testin uygulanabilmesi için gerekli varsayımları karşılayıp karşılamadığı kontrol edilmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda, grup sayılarının parametrik testlerinin gerektirdiği ölçütleri karşıladığı ve verilerin normal dağılıma yakın dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. Buna benzer olarak ANOVA testi yapılmadan önce verilerin testin uygulanabilmesi için gerekli varsayımları karşılayıp karşılamadığı kontrol edilmiştir. ANOVA testinin uygulanabilmesi için bağımlı değişkene ait ölçümlerin en az aralık ölçeğinde olması, bağımlı değişkende etkisi araştırılan faktörün her bir düzeyinde normal dağılım göstermesi, ortalama puanları karşılaştırılacak örneklemelerin ilişkisiz olması ve bağımlı değişkene ilişkin varyansların her bir örneklem için eşit olması gerekmektedir (Büyüköztrük, 2010). ANOVA testi sonucunda anlamlı farkın belirlendiği durumlarda, farkın hangi grup ya da gruplardan kaynaklandığını belirlemek üzere çoklu karşılaştırma testleri kullanılmıştır. Grup varyanslarının eşit dağıldığı durumlarda, ortalama puanlarının çoklu karşılaştırmasında Tukey testi, varyansların eşit dağılmadığı durumlarda ise Games-Howel testi kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Araştırmada elde edilen bulgular tablolar haline dönüştürülerek sunulmuştur

Tablo 1. Katılımcılara İlişkin Demografik Bilgiler

Değişken		Frekans (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	58	9.5
	Erkek	554	90.5
Yaş	13-17	339	65.2
	18-21	111	18.1
	22-29	47	7.7
	30 ve üzeri	55	9.0
Eğitim Durumu	İlköğretim	340	55.6
	Ortaöğretim	226	36.9
	Yükseköğretim	46	7.5
Maç izleme Sıklığı	Düzenli olarak	187	30.6
	Sık Sık	267	43.6
	Ara sıra	108	17.6
	Nadiren	50	8.2
Taraftar Kulübüne üyelik	Üye	248	40.5
	Üye Değil	364	59.5
Sosyal medya hesabı (Facebook, Twitter, Instagram vb.)	Var	544	88.9
	Yok	68	11.1
Sosyal Medya Kullanma Amacı	Eğlence	156	25.5
	Mesajlaşma	50	8.2
	Paylaşım	350	57.2
	Diğer	56	9.2
Toplam		612	100

Tablo 2. Futbol Seyircilerinin Siber Zorbalıklarının Cinsiyet Değişkenine Göre Analizi

Boyut	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	Ss	Sd	t	p
Siber Zorbalık	Kadın	58	1.77	0.84	610	3.08	0.002**
	Erkek	554	2.20	1.01			

Not:Ss:Standart Sapma; sd: Serbestlik derecesi; * $p < .05$, ** $p < .01$.

Futbol seyircilerinin siber zorbalıklarının cinsiyetlerine göre değişip değişmediğini test etmek amacıyla yapılan t testi sonucunda, cinsiyet değişkenine göre siber zorbalıklarının [$t_{(610)} = 3.08$, $p < .01$] anlamlı şekilde farklılaştığı tespit edilmiştir.

Tablo 3. Futbol Seyircilerinin Siber Zorbalıklarının Yaş Değişkenine Göre Analizi

Boyut	Değişken	N	$\bar{X}$	sd	F	p	Fark ^a
Siber Zorbalık	1) 13-17	399	2.36	3	64.7	.00**	1>3
	2) 18-21	111	2.11	608			
	3) 22-29	47	1.57				
	4) 30 ve üzeri	55	1.27				

*** $p < .001$, a: Games-Howel testi

Yaş değişkenine göre yapılan analizler sonucunda, futbol seyircilerinin siber zorbalıklarının buldukları yaş grubuna göre anlamlı bir farklılık [$F_{(3, 608)} = 64.7, p < .001$] gösterdiği belirlenmiştir. Farkın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek için yapılan Games-Howell testi sonucunda 13-17 yaş grubundaki futbol seyircilerinin siber zorbalıklarının 22-29 yaş grubu ve 30 yaş ve üzerindeki futbol seyircilerinden daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca 18-21 yaş aralığında bulunan futbol seyircilerinin siber zorbalıklarının da 30 yaş ve üzerinde yer alan seyircilerden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4. Futbol Seyircilerinin Siber Zorbalıklarının Eğitim Durumu Değişkenine Göre Analizi

Boyut	Değişken	N	$\bar{X}$	sd	F	p	Fark ^a
Siber Zorbalık	1) İlköğretim	340	2.30	2	27.8	.00**	1>3
	2) Ortaöğretim	226	2.09	609			
	3) Yükseköğretim	46	1.42				

*** $p < .001$, a: Games-Howel testi

Eğitim durumu değişkenine göre yapılan analizler sonucunda, siber zorbalık açısından ele alındığında, sahip olunan eğitim düzeyine göre sergilenen siber zorbalık davranışının anlamlı şekilde farklılaştığı [$F(2, 609) = 28.8, p < .001$] görülmektedir. Anlamlı farkın hangi gruplar arasında ortaya çıktığını belirlemek amacıyla yapılan çoklu grup karşılaştırma testi sonucunda, ilköğretim düzeyinde eğitime sahip olan seyircilerin yükseköğretim düzeyinde eğitime sahip olan seyircilerden daha yüksek düzeyde siber zorbalık davranışı gösterdikleri belirlenmiştir. Buna benzer olarak, ortaöğretim düzeyinde eğitime sahip olan seyircilerin de yükseköğretime sahip seyircilerden daha yüksek düzeyde siber zorbalık davranışı gösterdikleri belirlenmiştir.

Tablo 5. Futbol Seyircilerinin Siber Zorbalıklarının Maçları İzleme Sıklığına Göre Analizi

Boyut	Değişken	N	$\bar{X}$	sd	F	p	Fark ^a
Siber Zorbalık	1) Düzenli olarak	187	2.23	3	25.0	.00**	1>3, 1>4 2>3, 2>4
	2) Sık sık	267	2.39	608			
	3) Ara sıra	108	1.63				
	4) Nadiren	50	1.78				

*** $p < .001$, a: Games-Howel testi

Futbol seyircilerinin siber zorbalıklarının [$F(3, 608) = 25.0, p < .001$] maçları izleme sıklıklarına göre anlamlı şekilde farklılaştığı tespit edilmiştir. Yapılan çoklu grup karşılaştırma testi sonucunda her bir zorbalık türünde maçları düzenli olarak veya sık sık izleyen seyircilerin zorbalık davranışlarının maçları ara sıra veya nadiren izleyen seyircilerden daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 6. Futbol Seyircilerinin Siber Zorbalıklarının Taraftar Derneğine Üye Olma Durumuna Göre Analizi

Boyut	Üyelik	N	$\bar{X}$	Ss	Sd	t	p
Siber Zorbalık	Üye	248	2.74	0.93	610	13.6	.00**
	Üye Değil	364	1.76	0.83			

Not:Ss:Standart Sapma; sd: Serbestlik derecesi; * $p < .05$, ** $p < .01$

Futbol seyircilerinin sözel, fiziksel ve siber zorbalıklarının herhangi bir taraftar derneğine üye olup olmadıklarına göre değişip değişmediğini belirlemek amacıyla yapılan analizler sonucunda, taraftar derneğine üye olma durumuna göre siber zorbalıklarının [$t(610) = 13.6, p < .01$] anlamlı şekilde farklılaştığı tespit edilmiştir. Aritmetik ortalama puanları incelendiğinde herhangi bir taraftar derneğine üye olan seyircilerin siber zorbalıklarının taraftar derneklerine üye olmayan seyircilere göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 7. Futbol Seyircilerinin Siber Zorbalıklarının Sosyal Medya Hesabına Sahip Olma Durumuna Göre Analizi

Boyut	Hesap	N	$\bar{X}$	Ss	Sd	t	p
Siber Zorbalık	Var	554	2.27	0.98	610	8.73	.00**
	Yok	68	1.21	0.52			

Not:Ss:Standart Sapma; sd: Serbestlik derecesi; ** $p < .01$

Futbol seyircilerinin siber zorbalıklarının sosyal medya hesapları olup olmamasına göre değişip değişmediğini belirlemek amacıyla yapılan analizler sonucunda, sosyal medya hesabına sahip olma durumuna göre futbol seyircilerinin siber zorbalıklarının sosyal medya hesabına sahip olma durumuna göre anlamlı farklılık [$t(610) = 8.73, p < .01$], gösterdiği belirlenmiştir.

Tablo 8. Futbol Seyircilerinin Siber Zorbalıklarının Sosyal Medya Kullanma Amacına Göre Analizi

Boyut	Değişken	N	$\bar{X}$	sd	F	p	Fark ^b
Siber Zorbalık	1) Eğlence	156	2.71	3	36.4	.00	1>2, 1>3, 1>4 3>2, 3>4
	2) Mesajlaşma	50	1.65	608			
	3) Paylaşım	350	2.15				
	4) Hiçbiri	56	1.08				

*** $p < .001$, b: Tukey testi

Tablo 8.'deki bulgular incelendiğinde, sosyal medya kullanma amacına bağlı olarak futbol seyircilerinin siber zorbalıklarının anlamlı şekilde farklılaştığı [$F(3, 608) = 36.4, p < .001$] görülmektedir. Yapılan çoklu grup karşılaştırma testi sonucunda sosyal medya hesabını eğlence amaçlı kullanan

seyircilerin siber zorbalık davranışlarının sosyal medyayı diğer amaçlar için kullanan seyircilerden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca sosyal medyayı paylaşım yapmak amacıyla kullanan seyircilerin sosyal medyayı mesajlaşma amacıyla kullanan ve bu amaçlardan herhangi biri için kullanmayan seyircilerden daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Futbol seyircilerinin siber zorbalık davranışları ile yaşları arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir. 13-21 yaş aralığındaki seyircilerin siber zorbalık puanlarının diğer yaş grubundaki seyircilere oranla daha yüksek olduğu görülmektedir. Yaş değişkeni açısından siber zorbalık davranışlarını inceleyen araştırmalara bakıldığında, farklı görüşler ifade edilmektedir. Örneğin Cassidy ve ark. (2012), Walvare ve Heirman (2011) araştırmalarında yaş değişkeni ile siber zorbalık davranışları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. Buna karşın Slonje ve ark. (2012), Patchin ve Hinduja (2012), Mishna ve ark. (2012) araştırmalarında yaş değişkeni ile siber zorbalık davranışları arasında anlamlı yönde farklılık olduğu tespit edilmiştir. Özellikle Patchin ve Hinduja (2012) orta ergenlik döneminde siber zorbalık düzeyinde artış olduğunu tespit etmişlerdir. Benzer sonuçlara bu araştırma bulgularında da ulaşılmıştır. Yaşla ilgili siber zorbalık davranışlarındaki artışı ergenlik dönemindeki bireyin normal hayatta sergilediği siber zorbalık davranışlarını internet ortamına taşımak istemesiyle açıklanabilir. Bireyin çevrimiçi ortamda da kendini gerçekleştirmek istemesi ve buna bağlı özgüven duygusundaki artış, güçlü olduğunu internet ortamında da gösterme, çevrimiçi ortamda statü kazanma isteği, internet ortamının cazibeli olması ve çok çeşitli olanakları bir arada sunması gibi nedenlerden dolayı da siber zorbalık davranışı sergilediği söylenebilir. Futbol seyircileri ile ilgili araştırmalara bakıldığında, futbol seyircilerinin daha çok genç bireylerden oluştuğu görülmektedir. Bu durum futbola daha çok gençlerin ilgi duyduğu şeklinde yorumlanabilir. Genç seyircilerin eğlenmek, heyecanlanmak ve rahatlamak için maç seyrettikleri bilinmektedir. Bu araştırmada katılımcıların büyük bir çoğunluğunu ergenlik dönemindeki bireyler oluşturmaktadır. Ergenlik dönemi tutarsız davranışların çokça sergilendiği bir dönemdir. Bu dönemde tutarsız, hırçınca davranışlar sergileme, aile ile çeşitli sorunlar yaşama durumları görülebilir. Bu dönemdeki bireylerin davranışları kimi zaman uyumlu ve faydalı, kimi zaman yıkıcı ve zarar verici biçimde ortaya çıkabilmektedir. Özellikle genç bireyler tarafından futbol ortamlarında sergilenen davranışların zorbalık eylemlerine neden olduğu söylenebilir. Gençlerin gerek aile gerekse toplum içinde yaşadıkları olumsuzluklar nedeniyle negatif yönde ayrışan duygularını sosyal hayatın kabul edilebilir normlarına dönüştürememesi nedeniyle futbol ortamlarında ve diğer alanlarda zorbalık davranışı sergiledikleri söylenebilir. Ayrıca bireyin çok küçük yaşlardan itibaren aile ve okul ortamlarında yeterli bilinci kazanamaması da bu tür davranışları göstermesine neden olabilir.

Futbol Seyircilerinin siber zorbalık davranışları ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir. Cinsiyet değişkenine göre araştırma bulguları incelendiğinde araştırmaya katılanların büyük çoğunluğunun erkeklerden oluştuğu görülmektedir. Ayrıca aritmetik ortalama puanlarına göre kadınların siber zorbalık puanlarının erkeklere göre daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Yani erkeklerin kadınlara göre daha yüksek düzeyde siber zorbalık davranışları gösterdiği söylenebilir. Siber zorbalıkla ilgili araştırmalara bakıldığında; Manap (2012), Elmas (2016), Yelci (2018), erkeklerin kadınlara oranla daha fazla siber zorbalık davranışında buldukları sonucuna ulaşmışlardır. Bu araştırmada, örneklem grubundaki erkelerin kadınlara göre daha özgür olmaları, hareket alanlarının daha geniş olması, internete ulaşım araçlarının çeşitli olması nedeniyle internet ortamında daha fazla vakit geçirmeleri, günlük hayatlarında da zorbalık, şiddet ve saldırganlığa daha meyilli olmaları, vakit geçirdikleri ortamların buna müsait olmasıyla açıklanabilir. Ayrıca internet ortamının ve sosyal ağların bireylere düşünsel olarak istediğini yapabilme imkânı sunması ve bunu kolaylaştırması gibi nedenlerden dolayı da erkeklerin daha fazla siber zorbalık davranışları sergiledikleri söylenebilir. Araştırma bulgularından yola çıkarak, siber zorbalık davranışını daha çok erkeklerin sergilemesini Türk kültüründeki cinsiyet rolleri arasındaki ilişki göz önünde bulundurarak değerlendirmek daha doğru olabilir. Türk kültüründe kadınlar açısından daha uyumlu olma ve yakın gözetim altında yetiştirilme biçimi daha yaygındır. Ayrıca erkeklerin saldırganca davranışları

görmezden gelinmektedir (Erdur, 2010). Benzer şekilde sosyalleşme sürecinde kadınların kurallara daha fazla uyması beklenirken erkeklerin kural dışı hareketlerine ve saldırganca davranışlarına hoşgörüyü yaklaşmaktadır (Akbulut ve Eerişti,2011). Yapılan çalışmalarda erkeklerin şiddet eğiliminin Ekşi ve Yaman (2010) ve şiddete yönelik tutumlarının Balkıs ve ark. (2005) kadınlardan daha yüksek olduğunun görülmesi bu yorumu dolaylı da olsa desteklemektedir.

Futbol seyircilerinin siber zorbalık davranışları ile eğitim durumları arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir. Eğitim durumu değişkenine göre yapılan analizler sonucunda, çalışmaya katılan futbol seyircilerinin ilköğretim ve orta öğretim düzeyinde oldukları ve daha çok bu grupta yer alanların zorbalık davranışı sergilediği görülmektedir. Siber zorbalıkla ilgili araştırmalara bakıldığında; Sarak (2012) annenin eğitim seviyesi yükseldikçe siber zorbalık davranış düzeylerinin arttığını tespit etmişlerdir. Buna karşın Serin (2012) annenin eğitim seviyesinin düşük olmasının öğrencilerin siber zorbalık düzeylerini arttırdığını tespit etmişlerdir. Ayrıca Sarak (2012) babanın eğitim seviyesinin artması ile siber zorba olma durumunda azalma olduğunu tespit etmiştir. Duyar (2011) anne ve babanın eğitim durumuna göre siber zorbalık davranışları arasında anlamlı bir fark olmadığını belirtmiştir. Süslü (2016) babanın eğitim durumu ile siber zorbalık davranışları arasında anlamlı bir fark olmadığını belirtmiştir. Bu araştırmadaki değişkenler içerisinde yer alması da bireylerin ana baba eğitim düzeyinin siber zorbalık davranışları sergilemelerinde etkili olduğu söylenebilir.

Araştırma bulguları eğitim durumu açısından ele alındığında, bu tür davranış bozukluğu sergileyenlerin az eğitilmiş ve psikolojik olarak dış faktörlerden daha fazla etkilenen kişilerden oluştuğu söylenebilir. Bu araştırma sonucuna göre eğitim düzeyi arttıkça bireylerin zorbalık düzeylerinin düşmesinde bireylerin belirli bir sosyal statüye sahip olması, bilinç kazanma ve geçmişte yaşanmış tecrübelerin etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca bireylerin sorumluluk sahibi olmaları psikolojik ve sosyolojik açıdan daha temkinli ve kontrollü davranışlar sergilemelerine neden olabilmektedir. Futbol seyircilerinin gelir düzeyinin düşük olması ve daha çok şiddete maruz kalmaları gibi nedenlerden dolayı yeterli akademik eğitim alamadığı düşünülmektedir. Bu yüzden ev ve okul ortamlarında birçok sorun yaşayabilirler. Bu durum bireylerde toplum tarafından dışlanmış ve terk edilmiş olma hissi uyandırır. Bireylerin bu ve buna benzer sorunlarla karşılaşması onların zorbalık davranışı sergilemesine neden olabilir. Bu bireylerin bazıları, son derece zorlu ortamlarda yaşam mücadelesi verdikleri için yıllar boyunca geliştirilen “makhoizm” düşüncelerinden büyük ölçüde etkilendikleri söylenebilir. Dolayısıyla anne ve babanın eğitim düzeyi, ebeveyn tutumlarının esnek ve destekleyici olmasına engel olmakta, sağlıklı iletişim kurabilmelerini de etkileyebilmektedir.

Futbol seyircilerinin siber zorbalık davranışları ile maçları izleme yerlerine göre anlamlı bir farklılık görülmektedir. Çalışma bulgularına göre maçların %32,5'i stadyumdan %29,9'u TV den izlendiği tespit edilmiştir. Ayrıca maçları izleme yerleri özellikle ergenlik döneminde olan bireylerin futbol ortamlarındaki zorbalık olaylarına yaklaşımlarını etkilemektedir.

Son yıllardaki teknolojik ilerlemeler medya sektöründe yayınlanan spor müsabakalarının izleme çeşitliliğinde değişime neden olmuştur. Özellikle şifreli yayın yapan TV kanalları spor karşılaşmalarının yayınlama haklarını satın alarak bireylerin futbol maçlarını imkânları doğrultusunda stadyumlar dışında, evde veya kiraathane/kafe gibi toplu izleme yerlerinde ücret karşılığı izlemelerini sağlamaktadır.

Taraftarın spor dalıyla olan ilişkisini sadece sporun yapıldığı mekân ile sınırlandırmamak gerekir. Taraftar tuttuğu takımın maçlarını stadyumda izleyerek veya yazılı, görsel medyadan takip ederek takımına dolaylı bir destek sunmaktadır (Şeker ve Gölcü, 2008). Futbol seyircileri teknolojik ilerlemeler sayesinde maçları internet erişimi bulunan akıllı telefonlardan bile izleyebilmektedir. Seyirciler bu sayede akıllı telefonlarda bulunan internet ve çevrimiçi ortam sayesinde maçlar hakkında yazılı ve görsel olarak anlık paylaşımlarda bulunabilmektedir. Futbol maçlarının seyirciye cebindeki akıllı telefon kadar yakın olması, siber zorbalık dâhil buldukları her ortamda zorbalık

yapmalarını kolaylaştırmakla kalmaz aynı zamanda zorbalığın yapılma alanının da genişlemesine neden olabilir.

Seyircilerin siber zorbalık düzeyleri ile sosyal medya hesabına sahip olmaları arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir. Bu probleme ilişkin bulgular genel olarak ele alındığında, sosyal medya hesabına sahip olan kişilerin daha fazla siber zorbalık davranışı gösterdikleri söylenebilir. Siber zorbalıkla ilgili benzer araştırmalara bakıldığında; Henson ve ark. (2011) çok sayıda sosyal medya hesabı kullanan ergenlerin siber zorbalığa karışma olasılığı daha yüksek çıkmıştır. Lin ve ark. (2016) sosyal medyaya çok fazla maruz kalmanın neticesi olarak siber zorbalık riskinin de artabileceğini ifade etmişlerdir. İğdeli (2018) çeşitli sosyal medya üyeliklerine sahip olan bireylerin diğerlerine göre daha fazla siber zorbalık deneyimi yaşadığını belirtmiştir. Siber zorbalıkla ilgili yapılan bir araştırmada sosyal medyanın siber zorbalığı kolaylaştırdığı görülmüştür. İnternet ortamında izin almaksızın başkalarına mesaj gönderme, kişiler hakkında asılsız söylentiler yayma, tehdit, öfke içerikli mesajlar, kişiyi utandıracak bir fotoğraf veya belgenin sosyal medyada paylaşılması gibi durumlarla sosyal medyayı kullanan bireylerin daha fazla karşılaştıkları görülmektedir (Lin ve ark., 2016). Türkiye’deki *sosyal medya kullanım istatistiklerine* göre Türkiye’de toplam 51 milyon sosyal medya kullanıcının olduğu ve bu kullanıcıların 44 milyonunun mobil cihazlar ile sosyal medyaya bağlandıkları belirtilmektedir. En çok kullanılan medya platformlarının ise *youtube, facebook, instagram ve twitter* olduğu belirtilmiştir (www.Dijilopedi.com). Sosyal medya kullanımının artması ve her yaş grubundan birçok insanın bu hesapları kullanması, sosyal medya ortamını siber zorbalığın yaşanabileceği yerler haline getirmiştir. Bu bağlamda sosyal medya platformlarında geçirilen zaman ve bu ortamda oluşan çevrenin siber zorbalığı etkilediği ifade edilebilir. Sosyal medyayı diğer bireyler gibi futbol seyircileri de yaygın bir şekilde kullanmaktadır. Bu ortam normal hayatta yapılan zorbalık davranışlarını internet ortamına taşınmasına neden olmaktadır. Hatta ulaşma imkânının kolaylaşması nedeniyle zorbalığı teşvik ettiği bile söylenebilir. Çünkü çevrimiçi ortam ve içeriğinde bulunansosyal medya, bireylerin duygu ve düşüncelerini açığa çıkarmada ve bunu yaparken de kendilerini gizlemede etkilidir. Sosyal medya bu duyguların açığa çıkarılmasında aracı olmaktadır. Futbol seyircilerinin eğlenme, deşarz olma ve rahatlama gibi bir takım duygularını gidermek amacıyla maçları izledikleri düşünüldüğünde, çeşitli nedenlerden dolayı normal ortamlarda bu duygularını tam olarak karşılayamayan seyircilerininternet ortamında siber zorbalık davranışında bulunarak karşılamaya çalıştıkları söylenebilir. Nitekim sosyal medya ortamında birçok futbol seyircisinin hem genel zorbalık hemde siber zorbalık davranışı yaptığına dair tehdit, küfür, alay ve kavgla içerikli video görüntüleri ve fotoğrafları bulunmaktadır. Bu video ve fotoğraflar çevrimiçi ortam ve içeriğinde bulunan sosyal medya sayesinde milyonlarca sosyal medya kullanıcıasına anında ulaşabilmektedir. Bu durum zorbalık davranışını özendirmeye yönelik etki oluşturabilir. Ayrıca bu paylaşımların bireyler üzerinde ne tür bir etki yaratabileceğini tam olarak kestirebilmek mümkün olmayabilir.

Seyircilerin siber zorbalık düzeyleri ile sosyal medyayı kullanma amacına göre anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre sosyal medyayı eğlence amaçlı kullanan seyircilerin siber zorbalık davranışları puanlarının sosyal medyayı diğer amaçlar için kullanan seyircilerden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Gençlik ve spor bakanlığı tarafından yapılan araştırmada 15-29 yaş arası gençlerin yüzde 60’ının sosyal medyayı en çok eğlence amacıyla kullandığı tespit edilmiştir. Ayrıca 15-17 yaş aralığı gençlerde sosyal medya kullanım süresi her üç gençten birinin en az üç saat sosyal medyada zaman harcadığı görülmektedir. Yine aynı araştırma bulgularına göre gençlerin yaklaşık yarısı sosyal medyayı serbest zaman geçirme, iletişim kurma, gündem, takip etme, gündem yaratma gibi amaçlarla kullandığı ifade edilmektedir (www.gsb.gov.tr). Sosyal medya internet ortamında en çok kullanılan platformlardan birisi haline gelmiştir. Sosyal medyanın daha çok gençler arasında etkin bir şekilde kullanıldığı görülmektedir (Lenhart, 2007). Bireylerin sosyal medyayı iletişim kurma, oyun oynamak, çeşitli paylaşımlarda bulunmak kişilerarası ilişkiler geliştirmek, alışveriş ve benzeri amaçlarla kullandıkları görülmektedir (Tham ve ark., 2013). Babacan (2015) gençlerin büyük çoğunluğu sosyal medyayı eğlence amacıyla kullandıklarını, ayrıca çeşitli içerikleri paylaştıklarını belirtmektedir.

Futbolun eğlenceye yönelik yapısı ve rekabete dayalı taraftarlık, yazılı, görsel ve dijital medyayı doğrudan veya dolaylı olarak etkileyebilmektedir. Bu sebeplerden dolayı şiddet saldırganlık ve zorbalığın bir tür eğlence aracına dönüşerek spor sahalarındaki olumsuz olayların sosyal medya ortamlarına taşınmasının, sosyal medyanın, bireylerin ve toplumların yararına hizmet etmeyeceği ifade edilebilir. Dolayısıyla sosyal medyada sergilenen siber zorbalık davranışlarının seyirciler arasında gerginliğe yol açabileceğini söylemek mümkündür.

KAYNAKLAR

Albayrak V. (2016). Elazığ Spora Bağlı Taraftar Dernek Üyelerinin Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi. Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi.

Alemdar, K, ve Erdoğan İ. (1994). Popüler Kültür ve İletişim, Ümit Yayıncılık, Ankara, s: 77-8.

Akbulut Y. Erişti B. (2011). Cyberbullying and victimization among Turkish university students. *Australasian Journal of Educational Technology*; 27 (7): 1155-1170.

Babacan ME. (2015). Gençliğin Sosyal Medya Kullanım Pratikleri ve Sosyal Sermaye İlişkisi T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı Gençlik Araştırmaları Dergisi; 3 (2): 37-65.

Balkıs M, Duru E, Buluş M. (2005). Şiddete yönelik tutumların özyeterlilik, medya, şiddete yönelik inanç, arkadaş grubu ve okula bağlılık duygusu ile ilişkisi. *Ege Eğitim Dergisi*; 6 (2): 81-97.

Blais J. Chatting, Befriending, And Bullying: Adolescent Internet Experiences And Associated Psychosocialoutcomes. Doctorate Thesis. Canada: Queen's University. https://qspace.library.queensu.ca/bitstream/1974/1413/1/Blais_Julie_J_200808_PhD.pdf. 22.09.2018.

Büyüköztürk Ş. (2010). Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı: İstatistik, araştırma deseni, SPSS uygulamaları ve yorum. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık : 31-2.

Cassidy W, Jackson M, Brown KN. (2009). Sticks and stones can break my bones, but how can pixels hurt me? Students' experiences with cyber-bullying. *School Psychology International*; 30 (4): 383-402.

Çokluk Ö, Şekercioğlu G, Büyüköztürk Ş. (2010). Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları. Ankara, Pegem Akademi Yayıncılık.

Duyar D. (2011). Futbol Seyircisinde Saldırganlık Davranışlarının İncelenmesi. Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.

Elmas B. (2016). Öğretmen Adaylarının Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet Algı Düzeylerinin İncelenmesi. Fen Bilimleri Enstitüsü, İnternet ve Bilişim Teknolojileri Yönetimi Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi, Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi.

Erdur BÖ. (2010). Cyberbullying and its correlations to traditional bullying, gender and frequent and risky usage of internet-mediated communication tools. *New Media & Society*; 12 (1): 109-25.

Fraenkel JR, Wallen NE, Hyun H. (2012). How to design and evaluate research in education (8th ed.). USA, New York: Mc Graw-Hill, s: 185.

Garzan G. (2009). Spor Pazarlaması Açısından Futbol Kulüplerine Taraftar Olma Nedenleri ve Bir Uygulama. Yüksek lisans tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Gençlik ve Spor Bakanlığı Sosyal Medya Araştırması <http://www.gsb.gov.tr/HaberDetaylari/1/3816/genclik-ve-spor-bakanligi-turkiyenin-en-kapsamli-sosyal-medya-arastirmasini-yapti.aspx>, 11.12.2018.

Henson B, Reyns BW, Fisher BS. (2011). Security in the 21st century: Examining the link between online social network activity, privacy, and interpersonal victimization. *Criminal Justice Review*; 36 (3): 253–68. doi:10.1177/0734016811399421

Kalaycı Ş. SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, Ankara: Asil Yayıncılık, 2006.

Kınay H. (2012). Lise Öğrencilerinin Siber Zorbalık Duyarlılığının Riskli Davranış, Korumacı Davranış, Suça Maruziyet ve Tehlike Algısı ile İlişkisi ve Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi.

Lenhart A. (2007). Cyberbullying and online teens. Pew Internet & American Life Project. 27.06.2007, <http://www.pewinternet.org/27/06/2007/cyberbullying/> 13.09.2018.

Lin LY, Sidani JE, Shensa A, Radovic A, Miller E, Colditz JB, Primack BA. (2016). Association between social media use and depression among U.S. young adults. *Depression and Anxiety*; 33(4): 323–31. doi:10.1002/da.22466.

Manap A. (2012). İlköğretim İkinci Kademe Öğrencileri ve Siber Zorbalık: Samsun İli Örneği. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi.

Mishna F, Khoury-Kassabri M, Gadalla T, Daciuk J. (2012). Risk factors for involvement in cyber bullying: Victims, bullies and bully–victims. *Children and Youth Services Review*; 34: 63-70

Patchin JW, Hinduja S. (2012). Cyberbullying: An update and synthesis of the research. In J W, Patchin, S. Hinduja (Eds.), *Cyberbullying prevention and response: Expert perspectives* New York, NY: Routledge; 1: 13-35.

Reyhan S, (2016). Kadın Futbolcuların Oynadıkları Mevkilere Göre Karşılaştıkları SporSakatlıklarının İncelenmesi. *Uluslararası Spor Bilimleri Dergisi*, s: 12.

Sarak Ö. Lise Öğrencilerinde Sanal Zorbalık. Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Haliç Üniversitesi, 2012.

Serin H. (2012). Ergenlerde Siber Zorbalık/ Siber Mağduriyet Yaşantıları ve Bu Davranışlara İlişkin Öğretmen Ve Eğitim Yöneticilerinin Görüşleri. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı. Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Slonje R, Smith PK, Frisen A. (2012). 'Processes of cyberbullying, and feelings of remorse by bullies: A pilot study. *European Journal of Developmental Psychology*; 9: 244-259. doi:10.1080/17405629.2011.643670.

Süslü DP. (2016). Lise Öğrencilerinin Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyetin Benlik Saygısı Anne Baba ve Akran İlişkileri Açısından İncelenmesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı. Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Maltepe Üniversitesi.

Şeker M, Gölcü A. (2008). “Futbolun Televizyonda Yeniden Üretimi” İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi; 26: 115-34.

Tanrıkulu İ. (2015). Siber Zorbalık Yapma Motivleri ile Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişkiler: Kullanımlar ve Doyumlar Kuramını Test Etme. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı. Doktora Tezi, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

Tanrıkulu T, Kınay H, Arıçak O. (2012). Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*; 3 (1): 38-47.

Tham A, Croy, G, Mair J. (2013). Social Media in Destination Choice: Dinstinctive Electronic Word-Of-Mouth Dimensions, *Journal of Travel and Tourism Marketing*; 30: 144-55.

Tokunaga RS. (2010). Following you home from school: A critical review and synthesis of research on cyberbullying victimization. *Computers in Human Behavior*; 26: 277-87.

Türkiye İnternet Kullanım ve Sosyal Medya İstatistikleri [https://dijilopedi.com/2018-turkiye-internet-kullanim-ve-sosyal-medya-istatistikleri/\(www.com\)](https://dijilopedi.com/2018-turkiye-internet-kullanim-ve-sosyal-medya-istatistikleri/(www.com)) 11-12-2018

İğdeli F. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Siber Zorbalık, Siber Mağduriyet Ve Siber Zorbalık Duyarlılıklarının Çeşitli Değişkenler Bağlamında İncelenmesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Walrave M, Heirman W. (2011). Cyberbullying: Predicting victimisation and perpetration. *Children & Society*; 25: 59-72. doi:10.1111/j.1099-0860.2009.00260.x.

Yelci H. (2018) Ortaokul Öğrencilerinde Siber Zorbalık ile Saldırganlık İlişkisinin İncelenmesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.